

megsimogatni.” Néhány szó csupán, s mégis lényegyet hordozó megnyilatkozás. Versek sorát idézhetnénk, de elegendő csupán a zárókölteményt idézni még, mert itt kiderül, a hosszú vívódás megszerezte nyugalom és mozdulatlanság sem végleges és megbonthatatlan. A lírai én számára a megnyugvás elérhetetlen, mert adott esetben minden harmónia új félelmek és nyugtalanságok szülője. Röviden: a halál valósága új és új lázadásra ösztönöz. „Próbálom a nyugalmat, / mintha járni tanulnék. / Válogatok a félelemből: / mögöttem fölborul a szék” (A teremtés kezdete). Jól szerkesztett, egyenletes színvonalú kötet ez, mely nagy változásokat nem hoz a magyar irodalom világában, mégis mintaszerű.

CSAPÓ Julianna

LENGYEL MONDAVILÁG

Alvó lovagok. Lengyel regék és mondák. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1988

A *Regék és mondák* sorozatban jelent meg Jerzy Snopek válogatásában az *Alvó lovagok* című gyűjtemény, melyben a lengyel nép legősibb epikus hagyományából kapunk ízelítőt.

A mondák, népmesék, mítoszok stb. éltető eleme a szájhagyomány útján terjedő szó és az emlékezet, mely megőrizte az utókor számára őket. Azok a népek, ahol az írásbeliség korábban jelentkezett, hitviláguk és képzeletük termésének nagyobb részét őrizték meg. Lengyelországba az írásbeli kultúra a kereszténységgel együtt (966) került. A különböző lengyel törzsek pogány hitvilága által táplált történetek ekkor még éltek a köztudatban, sőt még az elkövetkező néhány évszázadban sem halt ki a pogány kultúra. De a hivatalos kultúra a régi hit ellen teljes könyörtelenséggel harcoló kereszténység szolgálatában állt. Így azután apránként – írja a könyv előszavában Jerzy Snopek – eltűntek a régi szokások, rituálék, amelyek életben tartották a mondákat.

A legtöbb monda eredetisége (nemcsak a lengyleké!) a hely és esemény által igazolható, amelyre utal. A történelmi hősoket érintő históriákban maguk a hősök az eredetiség hordozói, az események, a főbb cselekményszálak ugyanis ismétlődhetnek Európa különböző országaiban. A legrégebbi lengyel monda is történelmi monda: a középkori Lengyelország nagy uralkodóházának, a Piast-dinasztiának megalapítójáról szól. Egy a XII. század elejéről származó ismeretlen szerző (Gallus Anonymus) jegyezte föl a *Lengyel Krónikában*. „Piast nevű zömök ember, széles vállú, már jócskán középkorú, aki kis darab földjéből és vadmézből tartotta fenn magát. Egyszerű, igazságos, adakozó és nevéhez hűen igen tisztességes ember volt...” A rosszul uralkodó Popiel fejedelem szörnyű halála után (akit felfaltak az egerek), az elárvult trónra a vendégszeretetéről és találékonyágáról híres, szegény, de szabad parasztot, Piastot választották. „Mert aki a kevéssel jól gazdálkodik, az a sokkal is boldogul. Ettől a Piasttól származik a lengyel királyok és fejedelmek híres nemzetsége.” (*Popiel, akit felfaltak az egerek*)

Lechról, a lengyelek legendás ősatyjáról is olvashatunk a gyűjteményben (*Miről sügnak Rogalin tölgyei*), akárcsak I. Meskóról, Vitéz Boleszlórol, Merész Boleszlórol a

lengyelek ismert történelmi alakjairól (*Mesko vakságáról, A poznani várhegy, Vitéz Boleszló meg az öt remete fráter, Az özvegy garasa*). Olvashatunk többek között Szent Adalbertől (*Szent Adalbert sziklája Budziejewóban*), Szent Szaniszlóról (*Szent Szaniszló vértanúsága Skalkán*), Boldog Kingáról (*Szent Kinga hozomány*), akiknek példás életét még a középkorban följegyezték.

A lengyel kultúrában sajátos helyet foglalnak el az alvó lovagokról szóló mondák. A motívumot főleg a szláv népek körében ismerték, de Lengyelországban a nemzeti függetlenség elvesztésének idején új, szimbolikus jelentéstartalmat nyertek. Az ország különböző részeiben meséltek alvó hadseregről, amely csupán a jelle vár, hogy kivívja a haza szabadságát. A Szent Szaniszlóval kapcsolatos mondái motívum (felnegyelt teste) is jelképesen a feloszlott, önállóságától megfosztott Lengyelország képe: az a tény viszont amelyet a legenda hirdet, hogy a szent testének részei összeforrtak, Lengyelország új-bóli egyesülését jövendölte meg. Az alvó lovagok parancsnokai nagy királyok, mint pl. Vitéz Boleszló, Ulászló, Merész Boleszló stb. (*A Wawel alatt alvó lovagok, Csántorja alvó lovagjai, Az elvarázsolts daliák*).

A mondák válogatását végző Jerzy Snopek szerint nehéz meghatározni, van-e a lengyel mondáknak és legendáknak sajátossága. A gyűjteményt olvasva azonban gyakran találkozzunk ördögökkel, gonosz szellemekkel, melyek ízig-vérig olyan lengyel ördögfigurák, mint Boruta és Rokita, vagy az ördömgotívumhoz kapcsolódó Twardowski alakja, aki Faust rokona ugyan, de a lengyel valóság talajából nőtt ki. A *Twardowski mester és az ördög* című fejezetben 8 mondat olvashatunk a hős leleményes alakjáról, aki” ... meg akarta találni a halál elleni orvosságot, mert egy csöpp kedve sem volt meghalni”, ezért éjfélkor szólókatja a gonoszt: „Az tüstént ott is termett, s ahogy akkoriban szokás volt, egyezséget kötöttek. Az ördög a térdén nyomban meg is írta a szerződést, amelyet Twardowski a gyűrűsujjából csorgatott vérével írt alá.” Hosszú éveken át szolgálta az ördöt Twardowskit, minden kívánságát teljesítette, ám végül nem tudja elragadni és pokolba vinni, mert Twardowski szent énekeket énekel, melyeket még fiatal, istenfélő korában ő maga szerzett. A büntetést azonban a mondák szerint nem kerülhette el: „Ma, amikor feljön a telihold, az emberek a fekete foltra mutatnak, ami nem más, mint Twardowski teste fönnakadva a holdon, az ítélet napjáig.”

A *Lengyel ördögök* fejezet mondáinak két feledhetetlen alakja Rokita és Boruta, akik gyakran a szegények oltalmazóivá válnak, megbüntetik a nemeseket, akik a parasztokat sanyargatják gondogatva „... a paraszt verve jó.” Nem véletlen tehát, ha a nép így vélekedik róluk: „Rokita, a lengyel ördög, ki derék s galamblelkű legény volt.” (*Ördögök találkozása*). Előfordul azonban, hogy a becsületes, szegény juhász túljár a segítőkész ördög eszén, és így a szerződést nem kell betartania (*A juhász és az ördög*).

A gyűjtemény utolsó fejezetében népmondák, legendák, népi hiedelmek találhatók a farkasemberekről, lidércekről, halálmadárőről, sellókról, sztolemekről (óriásokról). Ismert alakjai ezek a magyar hiedelemvilágnak is, de mégis van különbség közöttük. A lidérc a lengyel hiedelem szerint „... gonosz kísértet, teste fehér, áttetsző, mely csak éjszaka mutatkozik a szent földön, és az alvó emberekre veti magát, csontos térdével megnyomja mellüket, ettől az alvók fejébe szökik a vér, a lidérc azzal szívja tele magát.” A halálmadár olyan gyerekből lesz, aki két sor foggal születik, és mindig meghal pár napos korában. A halálmadárrá változott gyerek sivogásával valamelyik családtag hirtelen halálát jósolja meg.

Az *Alvó lovagok* című gyűjtemény betekintést enged a lengyel mondavilág örökségébe, ugyanakkor a költői szépségű történetek izgalmas olvasmányélményt is nyújtanak.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

S Z Í N H Á Z

A HAZAÁRULÓ

Az a tény, hogy a dráma megírásakor, több mint száz évvel ezelőtt, Stockmann doktor, a főszereplő, egy norvég kisváros fürdőorvosa az író szócsöveként mond lesújtó véleményt az ökológiai szennyezettséget megengedő, sőt segítő „társadalmi szennyezettségről”, a korrupcióról, s a köpönyegforgató tömegről, arról a bizonyos „tömör többség”-ről, amely csak saját érdekei megvédésében egységes és határozott, arról a „variábilis valami”-ről, amely ingatag viselkedésével a hatalom, sőt a mindenkori hatalom fel-tétel nélküli kiszolgálójaként „minden morális társadalmi skorbut” melegágya, tenyészetének örök alapja, eleve meghatározza a színmű mindenkori színpadra állítását. Nem feledkezve meg természetesen arról az „árnyalati” különbségről, hogy míg egykoron Stockmannon keresztül az író mondott véleményt, később, ma is, szükségszerűen a rendező, az előadás megteremtője véleménymondásának, társadalomkritikájának hangját kell hallani, ha a színházban Ibsen botrány-drámájával találkozunk.

Ha általában jellemző, természetes és szükséges, hogy az előadás az író mellett a rendező mint teljes érvényű alkotópartner véleményét, gondolatait, világszemléletét is tartalmazza, kifejezze, akkor az ilyen típusú drámák esetében, mint Ibsené, ez hatványozottan fontos, egyenesen sorsdöntő. Határozott állásfoglalás nélkül, s anélkül hogy a nézőket az előadás ne kényszerítené állásfoglalásra – nincs, nem lehet értelme ezt a drámát színpadra fogalmazni. Erre bizonyítékul szolgálhat az is, hogy nyelvünkön – feltehetőleg azzal összefüggésben, ki hogyan kívánta értelmezni a dráma mondanivalóját – három címváltozat ismert. Az eredetinek (Én folkefiende) megfelelő A nép barátja mellett játszották már A nép ellensége címmel is, az újvidéki előadás az Ibsen színműveit tartalmazó kötetben (Magyar Helikon, 1966) található címet viseli; a két utóbbi semmiképpen sem szerencsés változat, legfeljebb ironikusan, idézőjellel ovasható, azaz, hogy az irónia, az idézőjel a népre s nem a barátira vonatkozik, értendő.

Želimir Orešković, az újvidéki előadás rendezője a dráma pontos olvasójának bizonyult, aki a színház jelenidejűségéről sem feledkezett meg, s kifejezetten politikusan, láthatóan politizáló előadást képzelt el. Ez mindenképpen érénye rendezésének, akkor is, ha vannak, akik másként, a másik oldalról látják az egyén és a tömeg viszonyát, mint Ibsen nyomán Orešković, akik szerint nem a „magányos ember”, ahogy a főszereplő véli a történet végén, „a legerősebb ember”, akik a tömeg szerepét másként ítélik meg, mint

Henrik Ibsen: *A hazaáruló*. – Újvidéki Színház. Rendező: Želimir Orešković. Fordító: Hajdu Henrik. Dízlet: Boris Maksimović. Jelméz: Branka Petrović. Szereplők: Bicskei István, Ladik Katalin, Venczel Valentin, Páthy Máttyás, Simon Mihály f. h., László Sándor, Banka Gabriella.